

Даниел Винцек, Вукић Пулевић

ЛОВЋЕН У ОЧИМА ПЛАНИНАРА

Врхови планина су одувijek изазивали тежњу човјека за висином. Били су симбол недостижног и мистериозног боравишта богова предака. Као такви, врхови су обиљежја независности и стремљења небесима. За Јермене је то Арарат са библијским митом о Нојевој барци и свеопштем потопу, Олимп Грка је настањен боговима, Јапанцима је то Фуђијама, Мон Блан је кров Европе, а Монт Еверест стална мета алпиниста свих нација свијета.

Ловћен је за Црну Гору и Црногорце био вјечни симбол слободе и непобједивости у свим временима, макар и привидног безнађа. Његова силуета импресионира нарочито са мора, одакле је заправо и био једини прилаз и улаз у Црну Гору. Све друге границе биле су у окружењу турске државе, а тамо и одатле путеви нису никада водили и ништа обећавали. Ловћен је, дакле, за сваког долазећег путника био обелиск и киљан нације која опстоји и пркоси изазову судбине.

У својој изазовној импозантности представљао је сталну опсесију странаца за освајањем. У томе су предњачили Млечани, Французи, а посебна бизарност били су аустријски неостварени планови за подизање монументалног споменика цару Францу Јозефу на самом врху.

Човјек у два прошла вијека није почео освајањем врхова да би детронизирао богове, већ у циљу самодоказивања. Модерна технизирана времена учинила су врхове лакше и врло лако приступачним.

Природна узвишења или торњеви, обелиски, минарети као дјела људских руку представљају материјализацију савладаног простора. Ти репери изнад хоризонта су путокази људском духу ка узвишеним дометима, без непосредне практичне сврхе и ван усмјереног хедонизма.

Име, односно *назив Ловћен* и данас још изазива дискусије. На том питању се окушао талијански ботаничар Антонио Балдаци, Њемачки географ Курт Хасер, а 1915. Драгутин Хирц. Нема географа и филолога који се у приказима Ловћена не осврће на тај проблем. По свему, ипак, једно од размишљања упућује на етимолошки корјен везан за лови дивљач којом су ови терени, некад слабо насељени, били свакако богати. Назив *Monte Sella*, који је важио у Европи, потиче од асоцијације на седло, тј. изгледом од мора, од мора је био и једини улаз у Црну Гору све до 1878.године. Тај назив, међутим, Црногорцима је остао стран и непознат, па никад није ни прихваћен.

Географи, државници, научници, посебно ботаничари и географи у приказима својих посјета Црној Гори истакнуто мјесто су давали Ловћену. Настала је тако обимна литература коју би требало прикупити, критички анализирати и објавити с аспекта Ловћена као планине и сензибилитета планинара и љубитеља природе.

Ловћен је, без сумње, најславнија планина, не само наших крајева већ и Медитерана. Кроз историјске записе може се упоређивати с Олимпом и Везувом. Ловћен се помиње од када постоје антички Котор и Будва и средњовјековно Цетиње. У томе је историјска потка планинарења.

За сваког странца одлазак у Црну Гору значио је и посјету пријестоници Цетињу, а то значи да је врх Ловћена био неизбјежни изазов. Излазили су на њега и описали га: Љуба Ненадовић, Павел Ровински, В.Новотни, па ботаничари Томас Пихлер, Ричард Чандлер Александер, Драгутин Хирц, а били су још и Франц Мали који је прикупљао за Бечки ботанички врт, па Јозеф Панточек, те Муцио Томазини ангажован на овим теренима у постављању санитарног кордона према Црној Гори. Њемачки географ Курт Хасерт, послје 5 мјесеци проучавања Црне Горе, није хтио да оде из Црне Горе, а да, како сам каже, "не посјети врх Црних Брда - Ловћен".

Детаљна ботаничка истраживања на Ловћену вршили су Антонио Балдаци и Јосиф Панчић. То су уједно биле и планинарске туре у функцији научног истраживања. У Европи су писане оде Ловћену као острву слободе у турском мору. Све је то будило интересовање и жеље да се изађе на тај обелиск и тријумфалну капију са које се погледом могла обухватити готово цијела тадашња Црна Гора. Научници су, дакле, били први планинари и путописци. Посматрали су и давали у својим радовима описе природе, људи и њиховог начина живота. Прави планинарски описи Ловћена настали су касније, када се планина почела прихватати као елеменат одмора.

Својом апсолутном висином 1.667m (Језерски врх) Ловћен не припада високим планинама, но ако је ново мора полазна нулта тачка, онда је и та висина значајна, па се у планинарском погледу може равноправно ставити уз успоне као што су они на Дурмитору.

Ловћен је планина динарског ланца и носи његове битне карактеристике, као што је правац пружања паралелан обали, мањкање водотокова и издиференцираност јужних од сјеверних падина. Геолошка подлога (кречњак и доломитизирани кречњак) и утицај климата условили су конфигурацију рељефа - типичног краса, и његове пратеће морфолошке форме. Његови прикази голих стијена на старим ведутама и гравирама данас су измијењени, јер је његове падине обрасла ниска шума и жбуње.

Близина мора је условила и климу са много падавина, великом релативном влагом, просјечно високим температурама, које љети прже зеленило, а зими онемогућавају дуже задржавање квалитетног (сувог) снијега за спорте активности.

Иако Ловћен нема компактних, ни за развој алпинизма подесних стијена, располаже ипак са много елемената који упућују на рекреативно планинарске активности.

Комплекс Ловћена је већ од давних времена био повезан бројним комуникационим путевима, коњским стазама, које су користиле логику природне конфигурације терена, па се кроз то сагледавају и отварају праве пјешачко - планинарске стазе Ловћен из четири прилазна правца:

1. КОТОР - ЊЕГУШИ

Ради се о старом пјешачком путу који иде иза которске тврђаве, поред села Шпиљара, преко Крса на Његуше. Пут чине бројне серпентине. То је стари пут којим се долазило на которску пијацу, уопште у Боку, а преко Котора у свијет: Венецију, Трст, Беч, Петроград и др. То је пут којим су Црногорци на рукама изнијели болесног Његоша и мртвог Данила. Пут је знатне висинске разлике (преко 900м), па се може рећи да се њиме није ишло већ планинарило. Овај пут је описан од многих страних и домаћих путописаца (а један од најљепших описа је онај Вилхелма Ебела). Тај пут био је много цртан и сликан, а касније и фотографисан. Једноставно речено-тим се путем кретао знатан дио црногорске историје.

Са Крса би се рачвала два пута према Ловћенским врховима: а) један би прилазио Штировнику са његове југозападне стране и б) други би ишао на Његуше, а одатле на Шавник и Трешњу према Језерском врху. Панорама са Крса, много хваљена и описивана у прошлости, премјештањем туристичких праваца помало иде у заборав, а и сами Његуши нијесу у туристичком погледу активни колико заслужују.

Стара коњска и пјешачка стаза је веома оштећена, те би требало пронаћи начин да се рестаурира као историјски споменик од нарочитог значаја, а ту не би било превише посла.

2. КОТОР - МИРАЦ - ВЈЕТЕРНО ЖДРИЈЕЛО - ДОЛОВИ - БОСТУР

Такође изузетно значајан правац. Овим путем је, макар и до Мирца, ишла делегација маршала Мармона на преговоре са Петром I, а само три деценије касније ово постаје и краљевски пут. Године 1838. овуда се према Ловћену пење саксонски краљ Фридрих Аугуст, којег Његош сачекује на Мирцу, а потом наставља за Цетиње. И одавде се пружају прекрасне панораме у правцу Тивта, Грбља, Будве и др.

3. БУДВА - СТАЊЕВИЋИ - МАЈСТОРИ - ИВАНОВА КОРИТА

И ово је, исто тако, историјска стаза. Довољно је само рећи да иде поред два значајна споменика културе:манастира Подмаине и манастира Стањевићи. Код првог је сахрањен родоначелник династије Петровића владика Данило, а у другом, може се слободно рећи, столовали су Петровићи, у првом реду владике Петар I. Иначе ни овај пут, у панорамском и сваком другом погледу, не заостаје за претходна два.

4. ЦЕТИЊЕ - БАЈИЦЕ - ИВАНОВА КОРИТА

Болесног Његоша Црногорци су изнијели из Котора преко Његуша, а овим путем од Цетиња, преко Бајица, изнијели су га на Језерски врх. Овај пут извјесним и постепеним дотјеривањем могао би се претворити у стазу за турно тзв. нордијско скијање.

Заједничко за сва четири правца јесте то да једнако имају планинарско-спортски и историјски значај. Једноставно речено, то су путеви ходочашћа, али исто тако и путеви опомене, а на првом мјесту мисли се на неке порушене и запуштене споменике историје и културе. Тако је манастир Стањевићи у очајним рушевинама, а за стару стазу Котор-Крстац већ смо рекли. Села су запуштена, а као најбољи примјер су Мајстори, гдје је некада живио велики број домаћинстава (кажу да је било око 70). Када је владика Данило пренесен на Орлов крш, требало је у Будви да му барем остане споменик. Запуштени су извори, чесме, ублови, воде капавице. Нестаје рурална подловћенска архитектура и др. Велика предност ових планинских праваца

је то што сва четири полазе из три најзначајнија туристичка центра у Црној Гори: Котора, Будве и Цетиња, па их је лако активирати.

Сам назив "Национални парк" индицира и садржај активности, тј. рекреацију физичку и духовну, а не само обавезу конзервације природе на том простору. По устаљеној категорији и режиму кориштења Национални парк "Ловћен" припада мјешовитом типу, тј. између отвореног и затвореног модела. То је условљено величином простора, природним условима, споменицима историје и културе, као и диктатом постојеће структуре.

Планинар данашњице доживљава планину као физичко-психички феномен рекреације, а и као елемент доживљавања природе кроз посматрање птица (*birds watching*), програмиране излете из ботанике, скупљање и упознавање љековитог биља и гљива, фотосафари. Кретање описаним "историјским стазама" уз горње садржаје, описе значајних локалитета и догађаја везаних за њих, представљало би планинарско-природњачке мини трансверзале уз додјелу трофејних доказа о пролазу (дневник, значка, диплома).

Планинарство је грана колико спорта толико и туризма. Планинарство ради за туризам, али и очекује да угоститељство буде спремно да узвратно пружи услуге смјештаја, водичке службе и друге специјализоване понуде. То претпоставља угоститељско-туристичког оператера са знањем страних језика, завршеним курсевима алпинизма и горске службе спасавања, екологије и сл. Високоспецијализоване радње треба да нуде планинарску опрему, услуге сервисирања и позајмљивања специјалне опреме алпиниста и планинара. Особље без афинитета према додатним захтјевима и новим формама рекреације постаје кочница развоју и ограничавајући фактор.

Интересантан је историјски податак, према записима Павла Ровинског из 1888. године у његовој књизи "Црна Гора у прошлости и садашњости", да се из јама на Ловћену љети снијег сносио на Цетиње и у Котор ради релаксирања пива, припремање сладоледа и за употребу у медицини. Право на снабдијевање Котора имала је као привилегију само једна фамилија. У томе су практично и први елементи најаве нових могућности економског кориштења планине и прилагођавања новим захтјевима, у односу на дотадашње кориштење само за испашу, за лов и прибављање дрвета са простора Ловћена.

Уз уважавање актуелног степена заштите подручја Националног парка "Ловћен", треба дозволити спортско-планинарске активности уз само најнужније захвате у просору, а без угрожавања природног амбијента. Економски ефекти из туристичке активности могу бити значајни, ако је број посјетилаца дозиран, усмјерен начином њихове активности и ограничене пропусне моћи прилазних путева.

Запажања изнијета у горњем приказу могу се формулисати у следеће сугестије, са циљем развоја планинарских активности у планини Ловћен:

На теренима Националног парка "Ловћен" развити активно планинарење и кретање маркираним стазама полазећи од принципа да је пјешачење почетак и циљ већине планинарских активности:

Маркирати планинарске стазе на Ловћен из Котора, Будве, са Цетиња:

Трасирати и дотјерати стазе за возњу планинским бициклом (*mountain bus*);

Планину Ловћен повезати планинарским маркираним путевима са Орјеном и Румијом, користећи старе војне цесте и некадашње аустријске граничне утврде и постаје;

За зимски период оспособити стазе за нордијске ски-дисциплине;

Активирати Планинарско друштво на Цетињу да обнови старе и маркира нове стазе. Друштво би требало да се ангажује око штампања планинарских карата и водича, што би омогућило индивидуално и самостално кретање планином;

Квалификованим и специјализованим кадром угоститељско-туристичка дјелатност треба да попраи нове захтјеве рекреационог планинарења, које укључује и познавање природе (ботаника, посматрање птица, ентомологија, фото сафари);

Израдити монографију објављених радова (избор) о Ловћену са планинарском тематиком;

Један од реновираних објеката на Цетињу постепено преуредити у музеј природе и планинарства Ловћена (природњачке колекције, хербари, минерали, инсекти, лептири, птице, ксилотека и др.);

Садашњи маузолеј на Ловћену као крајњи циљ изласка сваког планинара обогатити репринт издањима старих и ријетких књига, реплика пластике и експоната цетињских музеја;

Онемогућити на простору Националног парка подизање нових објеката, пробијања или проширивања постојећих цеста, трасирања далековода, одвођења пијаће воде и друге захвате у пејсаж и природне ресурсе.

РЕЗИМЕ

Ловћен као планина је симбол Црне Горе. Поријекло њеног назива наука још није ријешила, али изгледа да је најближа стварности претпоставка да је коријен везан за лов (лов'т-јен). Прилазни путеви Цетињу били су некад могући само од Котора и Будве. Геолошки састав и крашки рељеф комплекса Ловћена и климатске прилике условили су и његов изглед. Институција Националног парка успјешно чува природна и културна добра овог историјског језгра Црне Горе. У посљедње вријеме Ловћен као Парк је запуштен и одумрле су готово све спортске, па и туристичке активности. Много елемената, међутим, упућује на потребу за валаризацијом и активирањем планинарско-скијашких активности. Ове могућности су до данас остале само као покушаји. Ловћен нема, додуше, стијена за врхунски алпинизам, али се велике шансе указују у планинарским стазама и упражњавању планинског бициклизма као нове спортске дисциплине. У зимском периоду могле би се уредити стазе за нордијско скијање, а тек у сукцесивним фазама размишљати о алпским дисциплинама. Све ове активности, ако се изводе плански и осмишљено, не могу ни на који начин да угрозе природу, а могу да постану извор допунских прихода.

Када би се спортско-туристичке активности подручја Ловћена надовезале на планине Орјен и Румију повезивањем планинско-бициклических стаза, могућности би се мултициплицирале квалитетно и квантитативно.

Природно богатство (флоре и фауне) требало би презентирати у форми изложбе Природњачког музеја на Цетињу. Тиме би модеран туриста планинар добио дултурно-историјску понуду и додатно задовољење знатижеље, што је данас норма модерног посјетиоца планина.

SUMMARY

Mountain Lovćen is the symbol of Montenegro. The origin of its name the science did not resolve up to now, but it seems anyhow most realistic the hypothesis derived from the hunting (Lov' t jen). The only possible accessing routes to Cetinje were from Kotor and Budva. Geological carst lime stone of complex Lovćen as well as the climate, conditioned the morphology of this terrains. Institution of Na-

tional Park succesfully protect the natural and cultural goods of this historical nucleus of Montenegro. Many elements indicate the necessity of valorization and activation of the mountainering and skiing. This possibility remains up till now not profitable. It must be said that the rocks of Lovćen are not adequate for climbing, but the chance is in the mountain bicycle as a new sport branch. For the winter season it may be possible to arrange the terrain for nordian skiing, the planes for alpes disciplines being the matter for the next future. All these activities, when executed by plan and rationally, in no way endanger the nature, but could be a source of profit.

If sport-turistical activities on Lovćen area would be connected with the chain of mountains Orjen and Rumija by bicycle for mountain paths, this will enlarge possibilities in the quality and quantity.

The natural riches (flora, fauna) may be presented as exhibition in Naturalmuseum at Cetinje. On such manner the modern turist - mountainer could obtain a cultural and historical offer and an additional satisfaction which become nowadays a norm for modern man loving nature.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Балдачи, А.: *У Црној Гори - Моје ботаничко путовање у 1890*, in Пулевић, В. & Винцек Д.: *Црна Гора врата Балкана*, Цетиње 1991 (О пењању са Његуша на Штировник на стр. 469-473).
- Балдачи, А.: *Бока Которска и Црногорци*, in Пулевић, В. & Винцек, Д.: *Црна Гора врата Балкана*, Цетиње 1991 (О пењању са Његуша на Штировник на стр. 438-444).
- Бешировић, У.: *С Ловћена*. Наше Планине (Загреб) 73/33 (11-12): 261-262, 1981.
- Бјазолето, Б.: *Путовање саксонског краља Фридриха Аугуста у Црну Гору*, in Пулевић, В. & Винцек, Д.: *Црна Гора врата Балкана*, Цетиње 1991, стр. 73-129.
- Чакра: *На Ловћену, 1859* (Према П. А. Ровинском: *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*. Библиографија, Том IV, књ. 1. Цетиње, 1991. стр. 160.
- Ферлин, В.: *Тишина*. Наше планине (Загреб), 69/29 (7-8): 113-114., 1977.
- Goetz, J.: *Die Erstuermung des Lovtchen. Kreigerzählungen aus Montenegro*. Reuttlingen 1917, str. 98.
- Гудић, И.: *Бока и Ловћен*. Наше планине (Загреб) 1950, 105.
- Нассерт, К.: *Reise in Montenegro, Globus, Bd. 62 (1892), 175 str.*
- Нассерт, К.: *Zweite Reise durch Montenegro, globus, Bd. 65 str. 338-343 (1894) Braunschweig.*
- Несс, М. Ван: *Eine Ersteigerung des Lovćen in Montenegro. Mitteilungen des Deutsche und Oesterr. Alpenvereines Nr. 21 1891 Wien.*
- Хирц, Д.: *Ловћен*. Хрватска, 19. IX. Загреб, 1915.
- Хирц, Д.: *О имену планине Ловћен*. Хрватска, 15. X Загреб, 1915.
- Ненадовић, Јб.: *Ловћен* (у књизи "О Црногорцима - писма са Цетиња 1878. године") Обод, Цетиње 1975.
- Новотни, В.: *Ловћен*. Хрватски Планинар (Загреб) 7:67-77, 1904.
- Рапу, Д.: *Lovćen. Hrvatski Planinar (Zagreb) 1940, 39.*
- Јиреџек, К.Ј.: *Die Vergangenheit des Lovćen, Belgrade Nachrichten, Jhr. 2 стр. 257, Belgrad 1918, 1-2.*
- Пихлер, Т.: *Од Котора преко Ловћена и Његуша на Цетиње*, in Пулевић, В. & Винцек Д.: *Црна Гора врата Балкана*, Цетиње 1991, стр. 293-294.
- Ротковић, Р.: *Ковачи на Олимпу (Ловћен)*, Стварање, 198.
- Ровински, П.: *Гора Ловћен*. Известија Славјанског благотворителног Обшества С. Петербург, 1913, Но.2, 118-120, Но. 10 137-138.
- Ровински, П.: *Черногорија в еџо прошлом и настојашем*, Санкт Петербург (1888), Том Е. 143.
- Васовић, М.: *Ловћен и његова подгорина*, Цетиње.
- Вилењак, С.: *Пругом Београд-Бар и успон на Ловћен*. Билогорски Планинар. (Копривница), 12:16-17, 1983, 13:8-9, 1984.
- *Видик с Ловћена*. Хрватски планинар (Загреб), 1902, 62.
- Хименес, Ed.: *Attorno al Lovćen. Emporium, Vol. LX, Bergamo, 1914.*